

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд

ЛИНГВИСТИЧНИ И КУЛТУРОЛОГИЧНИ МАРКЕРИ НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ В ЕЗИКА НА МЛАДИ БЕСАРАБСКИ БЪЛГАРИ

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по
професионално направление: 2.1 Филологии (Общо и сравнително езиковедие)

Докторант: Цветелина Петкова Цветанова-Цанева

Рецензент: проф. д.ф.н. Юлияна Стоянова

Изследването на българската диаспора от гледна точка на лингвокултурологичните маркери на националната идентичност е актуален проблем, който изисква широк интердисциплинарен подход: от позициите на общата лингвистика, социолингвистиката, когнитивната лингвистика, семиотиката, антропологията, етнолингвистиката и лингвокултурологията. За да успее един изследовател да се квалифицира в толкова обширно научно поле, което многократно надхвърля филологическия профил, са нужни дългогодишни сериозни усилия, които Цветелина Петкова Цветанова-Цанева е положила още преди зачисляването си за докторант към Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езиковедие на Софийския университет. За това свидетелстват шестте публикации по дисертационната тема, които са издадени преди 2018 г. Но тъй като познавам неколкото превращения на текста, който в момента оценявам, убедено мога да потвърдя израстването на авторката му тъкмо за времето на докторантурата ѝ към Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езиковедие, особено по отношение на теоретико-методологичната основа на изследването. Със сигурност заслуга за това имат научните ѝ ръководители доц. д-р Е. Търпоманова и доц. Вл. Миланов, както и целият научен колегиум, който я подкрепяше в нейното професионално израстване.

Общата структура на дисертацията е хармонична, като е съобразена както с изискванията на жанра, така и със спецификата на разработваната проблематика. Състои се от увод, 4 глави, заключение, описание на приносите, списък с цитираната литература и 3 приложения. Цитирани са над 130 източника на български, руски и английски език.

Уводът представя точно и в ясна последователност обекта, предмета, целта и задачите на изследването, като подробно се спира на изследователските методи – съдържателни и статистически. Още тук е формулирана основната теза, която предстои да се докаже чрез собственото изследване: че националната идентичност на младите хора от диаспората ни, родени в Молдова или Украйна, е българска, макар в условията на родина, различна от България.

Първата глава („Анализ на състоянието на проблема“, с. 7–65) представя основните теоретични подходи към понятието идентичност – етническа, национална и културна, като го разглежда в исторически контекст и от гледна точка на съвременните му разбирания. Анализирани са концепциите на водещи чуждестранни (фон Хумболт, Е. Сапир и Б. Уорф, Е. Ериксън, Вл. Воробъев, Ф. Палмър, М. Байрам, Х. Джайлс, В. Маслова и мн. др.) и български автори (П. Христова, Н. Аретов, М. Семов, Т. Неделчева и т.н.). След като изяснява връзката между езика и културата, залегнала в основата на новата интердисциплинарна област на лингвокултурологията, Цв. Цветанова пристъпва към най-съществените характеристики на езиковата личност и начините на нейното конструиране според теоретици като А. Гидънс, П. Бурдийо и др. За да дискутира върху различните и противоречиви виждания навзаимоотношенията между език, общество и индивидуалност, на авторката се налага да изясни и такива базисни понятия, като речеви актове и дискурс, които са залегнали в основата на дискурсивния анализ, етнометодологията и етнолингвистиката. Това се отразява върху последователността на изложението в тази част, но е полезно за читатели, които не са тесни специалисти в съвременната лингвистична прагматика и социолингвистика. Теоретичната глава завършва с представяне на български изследвания, свързани с лингвокултурологията, и с мотивиране на собствената теоретична платформа, извлечена от труда на В. Аврамова от 2007 г. Изборът пада върху цитираната книга на Аврамова не само защото в нея се предлага обзор на българската езикова картина на света, но изащото съдържа „концепти, които с особена честотност се срещат в българските фолклорни традиции, в литературата, в паремиологичен фонд“. Цв. Цветанова прави уговорката, че заимства част от тези концепти във въпросника за целевата група от млади бесарабски българи.

Чели сме немалко дисертации, в които обемът на теоретичната част надхвърля този на емпиричната, с което акцентът се измества от собственото изследване към

демонстрирането на висока ерудиция. Цветелина Цветанова успява да изгради достатъчно стабилна теоретико-методологична основа на изследването си в около една трета от общия обем на текста, за да има възможност в останалите две трети да разгърне подробно описанието на поредицата от експерименти: да изложи хипотезите, които предстои да провери, да аргументира подбора на тестовите стимули и процедури, да представи начина на събиране на първичния емпиричен материал, количествените и качествените анализи на данните и изводите от тях.

Втората глава („Модел за изследване на лингвокултурологични маркери на националната идентичност на млади българи, родени зад граница“, с. 66–93) е посветена на търсенето на най-адекватна методология за изследване на националната идентичност на младите българи в Украйна и Молдова, които живеят в ситуация на многоезичие. При създаването на модел за анализ на проекцията на националната идентичност в езика възловосе оказва понятието за концепт. На изясняването на това понятие е посветена значителна част от тази глава. То се разглежда както от позицията на когнитивната лингвистика, така и на лингвокултурологията. Проследяването на различните разбирания за концепта, макар и изчерпателно, изисква по-прецизно текстово структуриране. Така например съвременното обобщение на това понятие от Славянова в публикация от 2016 г. е последвано от описание на възгледите на Асколдов, представени в статия от първата трета на миналия век – 1928 г. (с. 79). Въпреки че изложението на места създава впечатление за изреждане на чужди становища без необходимата спойка, като цяло тази глава очертава адекватна база за планиране на собственото изследване. Въз основа на направения литературен преглед Цв. Цветанова-Цанева предлага свое работно определение на понятието концепт, повлияно от вижданията на водещи в областта руски изследователи (Степанов, Воробъев и др.), и създава „Алгоритъм за изследване на лингвокултурологични маркери на националната идентичност на млади българи, родени в Молдова и Украйна“ (с. 91–93), в който се описва накратко процедурата на изследване, преди тя да бъде подробно разгърната в следващата глава.

Третата глава („Методи на изследване и инструментариум“, с. 95–108) съдържа детайлна информация за проведеното изследване, като представя подбора на концептите, включени в асоциативния експеримент (18 думи и 28 визуални стимула); начините на събиране на данни от информантите – 40 студенти от Тараклийския университет на

възраст до 25 години и 41 ученици от Молдова и Украйна между 15 и 18 години; съставянето на въпросник с три дяла: за осъзнаване и тълкуване на концептите по метода на асоциативния експеримент; за самоопределяне; за създаване на есеистичен текст с обем до 500 думи на тема „Моята родина“. Обработката на данните, получени от прилагането на така разработения изследователски инструментариум, се осъществява чрез методи, съответстващи на емпиричния материал: **статистически процедури** за определяне честотата на връзките в асоциативния експеримент, както и за сравнение на отговорите на изследваните лица и гарантиране на достоверност на извадката; **текстов анализ** на спонтанните изказвания на анкетираните; т.нар. **контент анализ** на есеистичните текстове, при който се прилагат както статистически, така и съдържателни тълкувания; **лингвокултурологичен** анализ, който „дава възможност да се разкрият значенията, познаването и употребата на културни единици и концепти в съзнанието на българската езикова личност“ (с. 101). Към отбелязаните методи неправомерно са включени **полуструктурираното интервю** и **метода на устната история**, които всъщност са предназначени за събирането на данни, а не за обработката им.

Вторият етап от изследването се състои от теренно проучване на участниците в експеримента чрез устни интервюта с цел да се проследят обстоятелствата, при които се формира българската езикова личност на младите хора с български етнически произход в чужда езикова ситуация. Анализът на интервютата разкрива факторите за формиране на идентичността на българската езикова личност зад граница. Тези фактори, обобщени и нагледно представени във Фиг. 3.1., включват областите културна история, държавна политика, социално поле на общуване, образование, семейна среда, четене на художествена литература и търсене на информация в интернет (с. 107).

Четвъртата глава („Анализ на резултатите от изследването, проведено с млади българи от Молдова“, с. 109–211) представя пространно изложение на резултатите от проведеното изследване. Тази глава съдържа най-важните приноси на дисертационния труд, които няма да коментирам специално, тъй като са ясно експлицирани в края на дисертацията.

Най-напред са описани данните от свободния асоциативен експеримент. 18-те думи стимули са включени в модел, чийто център заема българската концептосфера, а отделните концепти са групирани в области като пространство, време, човешки

отношения и т.н. Асоциациите за всеки един от стимулите са обобщени в асоциативни гнезда, онагледени в таблици и фигури, като се отчита честотата на дадените отговори. Тълкуванията на асоциациите са с оглед на мястото им в българската картина на света. Отделните асоциации са съпоставени с речниковите значения на дадена дума стимул, за да се определи степента на познатост на концепта спрямо речниковите и корпусните употреби в българския език. Тъй като направените сравнения рядко показват съществени разминавания между асоциациите и речниковите значения на подадените думи стимули, според авторката това е доказателство за българската национална идентичност на младежите, родени зад граница. Приемам този аргумент, въпреки че според мене съпоставката с данни от съществуващите асоциативни речници на българския език би била по-убедителна. Изводът, който се налага от направените анализи на асоциативните реакции, е, че младите българи в Молдова имат светоусещане и менталност като на всички носители на българския език в пределите на България (с. 165).

Асоциациите по картини и снимки са анализирани не само съдържателно, а са обработени със специална статистическа програма, която позволява да се изчисли т.нар. разпознаваемост на концептите. Направените анализи водят до заключението, че концептите, които се предават чрез бита и са част от ежедневната култура, са по-познати сред българската диаспора, отколкото онези, които се усвояват у младия човек предимно чрез образователните институции или чрез реален контакт при посещение в България.

Резултатите от социолингвистичната методика за самоопределяне на идентичността на изследваните лица говорят много убедително за българското им самосъзнание, а тъй като според приложената статистическата процедура респондентите са представителна извадка, с 95% сигурност може да се твърди, че за всички млади българи на територията на Република Молдова или Украйна е много важно да се самоопределят като българи. Социолингвистичната анкета доказва също така, че младите българи в Молдова и Украйна държат на своята българска етническа принадлежност – въпреки ограниченото използване на българския език в ситуацията на многоезичие и въпреки ясно декларирана родина, различна от България.

Лично за мене бяха доста любопитни отговорите на въпроса „Какво ми носи националната идентичност?“. Чрез тях се установява, че за анкетираните млади българи на първо място е връзката на националната идентичност с щастието – 84.2%, но също така

доста силна е тази връзка с реализацията в живота – 69.2%, с възможностите, които човек получава – 60.5%, с икономическия успех – 55.3%, с амбициите – 52.6% и (на последно място) с престижа – 43.6% (с. 197).

Особено интересни резултати дава анализът на номинациите на концептародина в есетата на младите българи в Молдова. Този анализ има подчертано приносен характер и е едно от най-сериозните постижения на проведеното изследване. Номинациите са класифицирани в 12 лексикосемантичните редове, като количествено преобладават местоименията (35,98%), следвани от епитети или оценъчни прилагателни – (14.46 %), самата лексемародина – (10.47 %), номинации, които имат отношение към рода и семейството (10,11%), номинации, свързани с природата (9,59%) и т.н. Съдържателният анализ на езиковите единици разкрива отличната способност на Цветелина Цветанова да тълкува, сравнява и обобщава езиковия изказ, например като обособява група на идеализиращи номинации с романтични конотации (*рай, велико място, свещено / свято / място*), отнасяйки към тази група прилагателни в превъзходна степен: *най-лично (място в сърцето), най-топли (спомени)*.

След задълбоченото представяне на класифицираните в отделни лексикосемантични редове номинации авторката препотвърждава извода, който се налага от предходните емпирични данни: „че концептът родина в съзнанието на младите българи в Молдова и Украйна е с особена важност. Българската национална идентичност не само не е в конфликт с идеята за родина, различна от България, но и носи едно архаично, продукт на възпитанието в общността, благоговение пред родната земя“ (с. 210).

Анализите на емпиричните данни в четвъртата глава са изпълнени прецизно и с висок професионализъм, а обобщенията и изводите имат безспорно приносен характер. Цветелина Цветанова-Цанева е отлично подготвена да коментира както семантичните, семиотичните и етнолингвистичните връзки между понятията в експеримента за словесни асоциации, така и данните от социоллингвистичните аспекти на проведената анкета. Особено ценни са лингвистичният, текстоллингвистичният и контент анализът на есетата, в които се коментира концептът *родина*. С многобройните фигури, схеми и таблици съдържанието е отлично онагледено, а статистическата обработка на първичните данни убеждава читателя в научната обективност на изводите и заключенията.

Авторефератът в обем от 53 страници отразява вярно съдържанието на дисертационния труд.

По темата на дисертацията са посочени 6 публикации: в Годишника на Русенски университет „А. Кънчев“, в сборници и списания. Цветелина Цветанова е взела участие в 6 регионални и национални научни форуми.

В заключение мога да заявя: „Лингвистични и културологични маркери на националната идентичност в езика на млади бесарабски българи“ е един зрял труд, който обогатява познанията на научната общност за нагласите на бесарабските българи към езика и културата на тяхната прародина. Приносите на изследването имат както научно-приложен, така и фундаментално научен характер и докторантката правилно ги е разграничила, за да открие тяхната значимост. Искането ми се да подчертая и факта, че моделът за изследване на лингвокултурологични маркери на националната идентичност, създаден от авторката, може да бъде приложен също така за българи, родени в България, а това означава поглед в бъдещето. Изказвам надеждата, че самата Цветелина Цветанова ще продължи по-нататъшното си научно развитие със съпоставката между резултатите от изследването на тези две целеви групи.

Накрая бих желала да отбележа, че езикът на дисертацията, без да отстъпва от изискването за научна прецизност и яснота, е увлекателен и даже на места емоционално маркиран. Нужна е обаче една по-прецизна редакция на текста – в случай, че авторката реши да го издаде като книга.

Заключението ми е, че изследването „ЛИНГВИСТИЧНИ И КУЛТУРОЛОГИЧНИ МАРКЕРИ НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ В ЕЗИКА НА МЛАДИ БЕСАРАБСКИ БЪЛГАРИ“ отговаря на всички необходими критерии за дисертационен труд. Казаното дотук ми дава основание с пълна убеденост да гласувам положително за присъждането на Цветелина Петкова Цветанова-Цанева на научната и образователна степен „доктор по филология“ по професионално направление: 2.1 Филологии (Общо и сравнително езиковедство).

София, 12.02.2022

Проф. д.ф.н. Юлияна Стоянова